

FYRTIOTREDJE KAPITLET

Om den norska hafsormens och andra ormars storlek.

DE, SOM IDKA SJÖFART vid Norges kuster som köpmän eller fiskare, intyga enstämmigt en verkliga häpnadsväckande sak, nämligen att en orm af oerhörd kroppsstorlek, 200 fot lång eller ännu längre och 20 fot tjock, håller till i klyftor och hålor nära hafskusten vid Bergen. Denna orm beger sig ut ur grottorna endast under ljusa sommarnätter för att äta upp kalvvar, lamm och grisar eller för öfver hafven för att sluka polyper, langustrar och olika slags hafskräftdjur. Den har från halsen nedhängande, alnslångt hår hvassa, svarta fjäll och flammande, eldröda ögon. Den ofredar fartyg och griper och uppslukar människor, i det den reser sig i vädret som en pelare. När detta händer, innebar det vanligen ett hemskt varsel för riket: en förändring förestår, t.ex. att furstar skola dö eller drifvas i landsflykt, eller att krigets storm omedelbart skall bryta lös.

Stimenns og kongers vei over fjellet

HARALD EGGEN

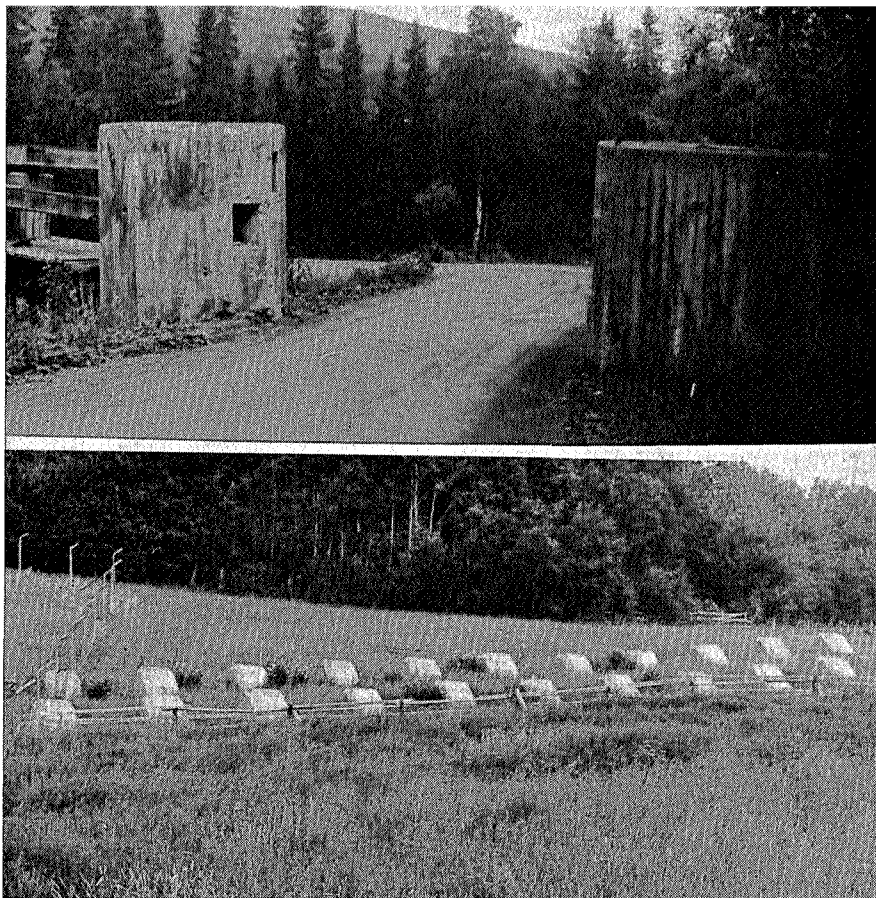
Mellom broderfolkene langs Kjølen har det i alle tider hersket en slags godmodig, nasjonal putekrig. Til enkelte tider har den utviklet seg til virkelig slagsmål, som det vel ofte skjer mellom viltre brødre. Men når nesene sluttet å blø, var de igjen gode venner. Dog har en innbitt, broderlig sjalusi holdt seg halsstarrig ned gjennom tidene. Ikke slik mot Danmark. Det var litt av en landsulykke når våre fotballgutter fikk bank på Råsunda, men en hyggelig gest om en av våre brente et straffespark i Idrætsparken!

På tross av småkrangel og sjalusipreget kappestrid er kommunikasjonene som oftest intakt mellom brødre, og også slik mellom «broderfolkene». I uminnelige tider har folk på begge sider av Kjølen funnet veier over fjellet som skilte. Handelsferder gikk i begge retninger, og ikke minst pilegrimsferdene til «Nordens Roma» tegnet stier over fjellene. Fra nordøst, øst og syd dro de, enkeltvis og i flokker mot reisens mål, Nidaros med Kristkirken og helgenens skrin.

Veiene var kronglete og vanskelige. Langs endeløse sjøer, over harde fjellstrekninger, gjennom pass og uveisomme daler gikk de, og frem kom de. Steinrøyser, varder og flenger i barken på trær viste hvor de hadde gått, og skulle vise veien tilbake.

Det er av historieskrivere hevdet at skogsbygdene på den andre siden av grensen i Jämtland var befolket av innvandrere fra «Verdølafylket, Sparbygjarfylket og Øynafylket» (dagens Innherred) som hadde slått seg ned der, og at det kanskje er grunnen til den århundregamle handel over fjellet.

Ynglingekongen Anund var den første store veibygger i Sverige. Det heter om ham at «han lot rydde og bygge veier over hele Svitjod». I hans og hans veibyggers fotefar kom nyrydningsmenn og bygget og befolket øde trakter. Ingen vet om han bygde veier i Jämtland, men det skulle være rart om han ikke også her ordnet

*Like innenfor Riksgrensen står ennå solide betongklosser med stålbjelkelås. Det var veisperring under krigen, og lenger inne i landet finnes intakte tanksper-
ringer ved veien.*

med ferdselsårer. Kanskje rettet han blikket mot, og hadde planer for, veier over fjellet mot Vesterhavet.

Fjellstue for færende.

Innovover landet gikk det så tidlig som på Håkon den godes tid en handelsvei fra Nidaros til Jämtland og ned til Svitjod. Trønderne dro til kjøpstevne på Frösöen (ved Östersund), til «Jämtamot» som dette marked kaltes, og jämtene dro til de store markeder i Levanger; de årlige handelens stormønstringer i landsdelene.

Den eldre Frostatingslov har bestemmelse om folk som «farer i kjøbstævne til Fræseøy». Allerede på den tid fantes fjellstuer for

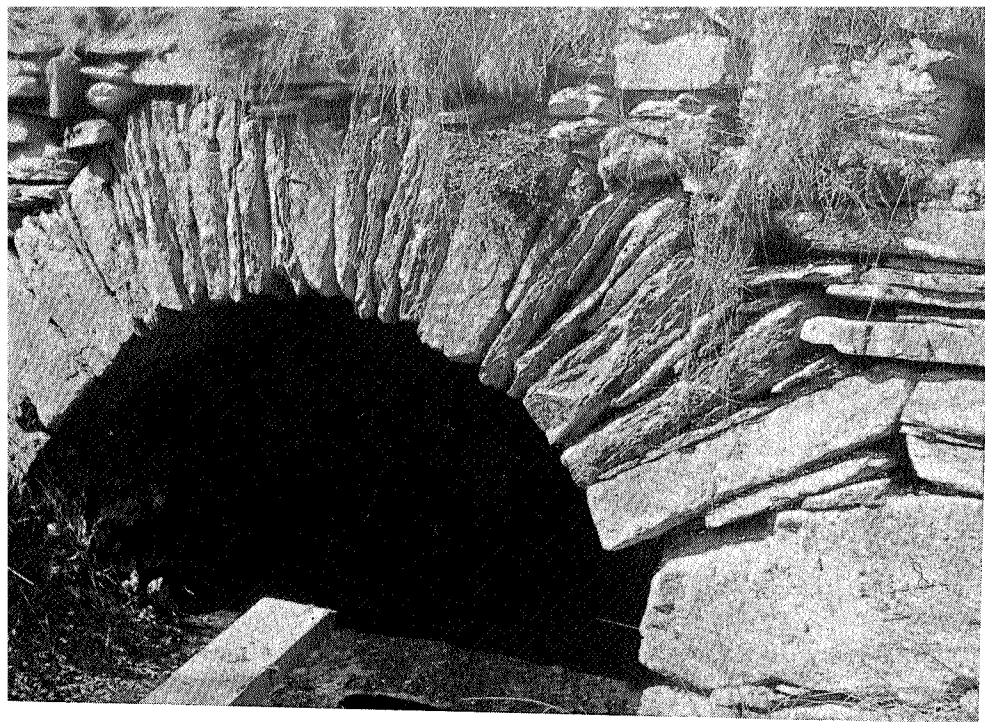
veifarende i Jämtlandsfjellene. Man husker Medstugan, Skalsstugan, Suulstuen og flere.

Landshøvdingen Per Abraham Örn skjöld utga i 1771 et kart som viste fem veier over fjellryggen mellom Jämtland og Trøndelag. Gjennom Skarfdörren gikk en vei fra Härjedalen til Tydalen. De viktigste gikk gjennom Inndalselvns dalføre og forgreinte seg i forskjellige retninger over fjellet. Fra Duved gikk en vei gjennom Skurdalsporten til Meråker. En annen fra samme utgangspunkt over Bodsjøen, Medstusjøen, Skalsvatnet forbi Kjølshaugene til Suul i Verdal. Denne var den store vintervei til markedet i Levanger. Sommers tid gikk veien på nordsiden av disse sjøer. Fra Kallåsen i Kall gikk det i gammel tid to veier til Norge, en på sydsiden av Torrönsjøen til Snåsa, og en langs nordsiden av Anjan til Vuku i Verdal.

Pilegrimer og flyktninger.

Alle disse veier fikk en ny og bister aktualitet under krigen 1940—45. Her i pilegrims- og handelsferdens spor hastet flyktninger og deres veivisere avsted, bokstavlig talt med livet i hendene. Mer mens pilegrimenes mål var Nidaros i vest, var flyktningenes mål den forgjettede grense i øst!

Gjennom århundrene er det mektige tog av veifarende som har reist i disse ødslige trakter. Foruten de mer anonyme handelskarer, fôrbønder, jegere, eventyrere, røvere av alle kategorier og den uendelige skare av pilegrimer, dukker det også frem navn av sagaens tåke. Navn som knytter seg til den skandinaviske historie. Det var her de islandske skalder Gunlaug Ormstunge og Skaldaravn jaget hverandre, for til slutt å gå holmgang på Dingänes for Helga den fagres skyld. Her var det Ketil Jämte fôr på flukt for Östen Illråde. Olav Digre og Harald Hårdråde fôr her med sine menn på fluktlignende reise til Gardaríke, og her sluttet «Arnljot från Gällø» seg til Olav senere Den Hellige, da han dro mot Stiklestad. Vi husker Suulbonden Torgeir Flekks forargelse over åkeren som kongshæren trampet ned, men som reiste seg opp igjen da helgekongen red rundt den. Det var her Sveriges konge Magnus Erikson dro da han, med sin gemalinne, reiste til Nidaros, angivelig for å be i Kristkirken i året 1350. Den virkelige grunn var vel redselen

Solid ingeniørkunst viser eldgamle stenbroer man kan finne i grensefjellene.

for svartedøden. Kong Karl Johan dro denne vei da han «afprovade» den vei som senere fikk hans navn, og også kong Oskar den Annen dro gjennom disse øde trakter.

«Jämtskreia» til Levanger.

Men først og siste var det «Jämtskreia» fjellovergangene var kjent for. Disse eventyrlige handelskaravaner over øde fjellvidder, hvor jämtar i tusentall reiste til markedene i Levanger for å skaffe seg det nødvendige til livets opphold. Tallet på svensker på Levanger marked i eldre tider oppgis fra 500 til 1500—1600 årlig. «Jämtskreia», dette raid på hundrevis av lasskjørere over øde fjellstrekninger i blekblå februar- og marsdager, er vel like imponerende som vuggende kamelkaravaner over ørkenstrekninger i Østens brennende sol.

Hvor fast tilknytning Jämtland hadde til Trøndelag, fremgår av at jämtene, helt frem til freden i Brømsebro i 1645, da Jämtland ble lagt til Sverige, betraktet Trondhjem som «By'n.»

I Trondhjem oppbevartes også gamle jämtiske arkivsaker, og her var Jämtlands landskiste med lenets privilegier og andre offentlige brev og dokumenter, omtalt i et brev av 1528. En svensk forsker N. J. Ekdal, besøkte i 1831 Trondhjem for å forsøke å få rede på landskistens skjebne. Han fant ut at den uerstattelige kiste med innhold var blitt fjernet fra Trondhjems rådhus under en brann som truet dette i 1813. En rådhusjener tok vare på kisten og beholdt den. I sin uutgrunnelige uforstand avhendet han de gamle dokumenter til tilfeldige besøkende for noen skilling pr. stykk. De han ikke fikk omsatt slik, ble brukt til innpakningspapir!

Det gikk som så mange ganger før: «Sagaen hadde glemmt hva hun visste».

Levanger marked går så langt tilbake at man bare kan skimte konturene av det i sagaens tåke. I et brev til Herredagen i 1597 forteller den danske lensherre i Trondhjem, Ludvig Munk, om Levanger marked: «Der holdes et Marked der udi Inhered på en Plads kaldet Levanger ved St. Mattias tid» (24. februar). Han forteller hvordan handelen foregikk, med delvis bytting av varer og delvis salg mot rede penger. Flere kjøpebrev utstedt på Levanger i 1473 forteller om jämtar som gjorde forretninger der. I 1603 fikk tre København-borgere bevilgning på å tilføre Jämtland 1000 tønner korn «på det at landet igjen kan blive besået». De fikk også bevilling til «at handle med Bønder og Almue efter som de med dem kan vorde ens».

Tusen tønner korn, omtrent to hundre bra hestelass, er en pen forretning selv med våre dagers målestokk. Ennå finnes i fjellene rester etter deres veier. Stenbroer over bekker og elver, og kavelbroer (stokker lagt tett i tett over bløte myrer). Navn på steder og passasjer henger også igjen, men ellers tar tradisjonen til å blekne i de distrikter som var mest berørt av denne trafikk.

Kommerseinspektør Jens Hansen Collin i Trondhjem var på inspeksjon på Levanger marked i 1683. Hans rapport om markedet gir et godt bilde av dimensjonene. Han var der for å fortolke varene, en bestemmelse som de svenske handelskarer ikke var særlig villige til å etterkomme. Tollen var urimelig høy, opptil mer enn varens virkelige verdi. Inspektørens fortegnelse viser at det var 1176 lasskjørere fra Sverige som førte med seg 1539 tønner malt, 130 tønner korn, 170 tønner mel, 70 tønner smør. De tollpliktige varer var

Ennu skimtes så vidt den eldgamle veien gjennom bjerkekrattet over fjellet.

det vanskelig å få tall på. Disse var vel de viktigste, nemlig jernvarer av alle slag og verktøy. På sine lister har Collin oppført de varer som svenskene hadde med, foruten det som er nevnt ovenfor, og det omfattet mellom femti og seksti vareslag.

Det var alle slag huder og skinn, fra elghuder til røyskattskinn, alle tenkelige gårds- og håndverksredskaper, kjøreler, ovner, våpen, tøy, verktøy, kjøtt og talg.

Tilbake førte svenskene brennevin, salt, krydderier, sild, tørrfisk og saltet fisk, kramvarer og mye annet. Dessuten en mengde hester. En fortegnelse fra 1748 viser at det dette år ble tilført Sverige 685 hester!

Den 11. mars 1663 fikk David Jacobsøn Jelstrup skjøte på en del gårder og landskyldparter i Innherred. Levanger gård var hovedbolet for disse eiendommer. Inntekten av markeds plasser og tomteleie for trondhjemske kjøpmenns markedsboder fulgte med i handelen, mot avgift til kongen. Trondhjemsborgere hadde hånd om handelen på markedet. Nordlandshandelen fløt som en bred elv ned langs kysten med tilsig mange steder fra, inn fjorden og til Jämtland. De svenske varer fløt den motsatte vei.

Lystige markedsdager.

Levanger marked var den store fest og underholdningssammenkomst i indre Trøndelag. Det samlet jøglere, spillemenn og tasken-

spillere av alle slag, dverger og kjempemennesker som viste seg frem for penger, og alle skulle de tjene på denne handelens folkefest. Det solgtes brennevin i pegl, potter og kanner, honningkaker og hvitbrød. Det var farver og fest, liv og løyer og fremmede tunge-mål mellom bodene. Skrevende barske karer med noen drammer under vesten fallbød sine varer. Også de som ikke hadde noe å handle med eller for, måtte føle på skinn av dyr de knapt hadde hørt om, beundre svære bjørnehuder og elghorn, se storøyd på blanke plogjern, svenskeovner og merkelige redskaper, verktøy og våpen.

Innkvarteringen bød ikke på så store vanskeligheter som man skulle tro. Markedsfolket fikk overnatte på gårdene rundt i distriktet, karene på flatseng inne i stuene, og hestene sto bundet til «jämte-feste», jernringer boltet fast rundt husveggene, med svære skinnfeller over ryggene og hadde det ikke så rent ille. Hvor stor omkrets denne innkvartering hadde, forstår man når det på Okkenhaug, en mils vei fra Levanger, kunne overnatte mellom femti og hundre mann! Det fortelles at den nåværende eiers oldemor kokte grøt til alle jämtar som overnattet. De var sultne, og omsider slapp hun opp for melk til grøten. Men brennevin hadde de på gården, og så satte hun frem en skvett av det til å skylle grøten ned med. Det satte liv i de hensovnende hornskjeer, og en særlig nidkjær skjesvinger dyttet bort i sin sidemann og utbrøt: «Dom begagnar en herlig grötveta her i torpet!»

Jämtene hadde en egen slags slede til disse ferder. «skridorna» som de kalte dem, overbygget, tre og en halv alen lange, en og en halv alen høy og en halv alen bred baktil, men noe smalere fremme. Den hadde således en utrivelig likhet med en likkiste, men var sikkert praktisk til formålet. Den var forsynt med låsbart lokk. Oppå «jämtskrinet», som sleden kaltes på norsk, var det vakkert snekkerarbeide med kunstmidd beslag og lås. Kjørekaren hadde sin plass på lokket når veien var slik at han kunne «åka med». Hans hundeskinnspels hadde to snaue flekker, en i ryggen der han støttet seg mot kantet på «skrandan», og en på albuen som han støttet på «matspannet», som matkisten kaltes.

En slik raid på femti hester og flere, ble som en stor familie på de ukelange ferder. Det var en for alle og alle for en i dette barske fjelland. Kanskje har jämtenes noe tungsindige og høytidelige humor

Det står en kald gufs, selv sommers tid, fra monumentet i Duved over Armfeldts tre tusen Karolinere, som omkom i snestorm i grensefjellene.

kong Kristian IV at kløvveien over Kjølen skulle utvides og forbedres. Han var heller ikke fornøyd med de fjellstuer som fantes, og befalte bøndene på begge sider å oppføre ytterligere en del stuer på «Jämtfield». 70 år etter Armfeldt-tragedien forsøkte man å bygge vei, og i 1798 var den første «fôrveien» ferdig og ble tatt i bruk. Den var meget dårlig, og det var med nød og neppe at veifarende kom fra turen med liv og lemmer i behold. Ropet på skikkelig vei ble stadig sterkere, og omkring 1830 kom arbeidet i gang. Per Jonson i Medstugan var den drivende kraft, og han fikk også Vasaordenen for sin innsats, og tittel av ekonomidirektør. I 1835 var veien ferdig, og innvielsen «förrättades i närvaro av konung Karl Johan, hvilket afprovade vägen med offentlig tross och stort manskap».

Selv om denne vei var en stor forbedring, ble den ikke lenge god nok selv om man kunne «åka hjuldon til Norje». Karl Johans klev f. eks. var så bratt at større lass måtte taues opp!

sin rot i disse ferder. Ikke alle kom frem. Det hendte at uvær brøt ut, og det kunne gå på livet løs. I 1837, en sjelden hard vinter, møtte ferden et forrykende uvær. De hadde for lite fôr med til hestene da de dro hjem fra Levanger, og hundre hester døde av sult og utmattelse. De gikk til de stupte. Skjækene ble reist opp slik at man kunne finne lassene igjen senere. Det sto 100 slike dødsslitets varder igjen i fjellet etter ferden hjem.

Den største katastrofe i Norden i historisk tid var Armfeldts karolinere utsatt for i fjellet mellom Jämtland og Trøndelag. Tre tusen soldater omkom i snestorm.

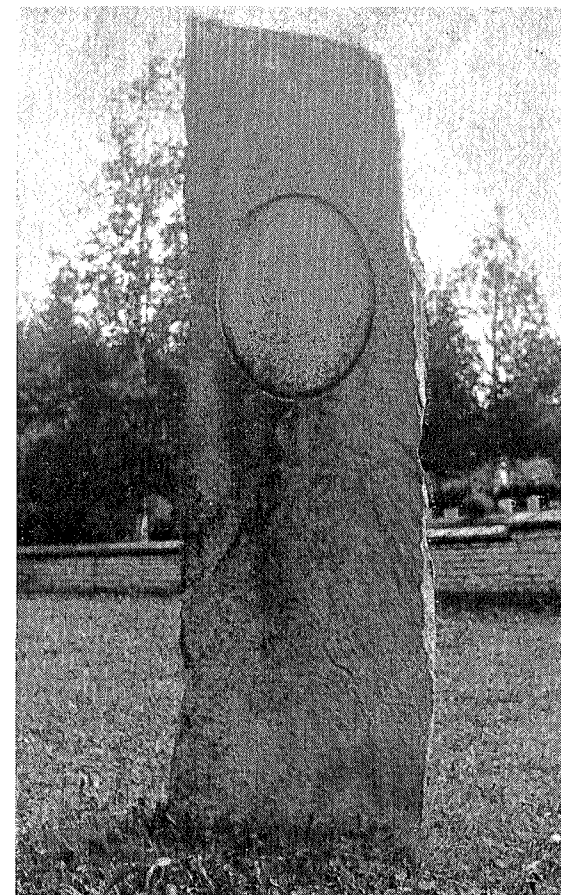
Når den første regulerte vei-trafikk over fjellene kom i stand, er det ikke godt å ha noen formening om. På 1600-tallet beordret

Mens man syð i Sverige drømte om jernbaner, og mens Nils Ericsson bygget dem, drømte man i Jämtland om gode veier. Først og fremst om god vei ut til havet i «Vester». Først på 1850-tallet kom Anders Jakob Thomée som landssekretær til Jämtlands len. En foregangsmann som uttrettelig arbeidet for å bedre Norrlandets kår. Han planla en «Kommunikationsled». Den gikk ut på å bygge dampbåter på de store, rolige sjøer og veier mellom dem. «Varuutbytningen skulle därmed betydligst underlättas».

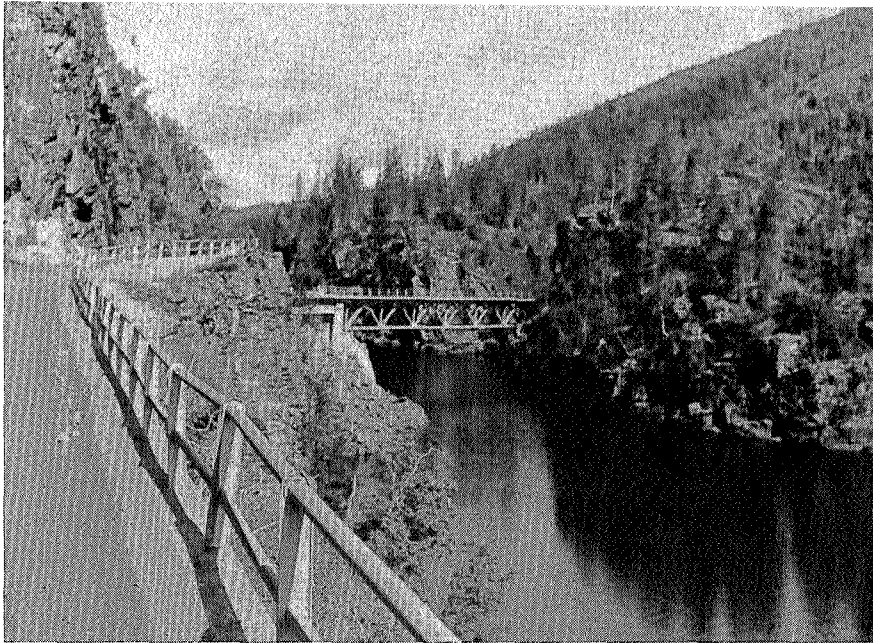
Lars Larson skriver i sin bok «Tebyn å Levång», om dette: «Vid Riksdagen 1856 motionerade han, understödd af riksdagsmannen Nils Larson i Tullus, at staten skulle bevilja anslag til en ny kommunikationsled mellan Bräcke og Verdalsören. Den gamla mellanriksvägen skulle därmed förkortas 2 mil, och af den nya vägens 26 mil skulle 10 mil utgöras af segelbara sjöar. Motionären lyckades så väl med sitt förslag att den nya linjen undersökades på statens bekostnad, och, på väg och vattenbyggnadstyrelsens föreslag, beviljades et anslag af 240 000 kronor. I 1865 var den nya vägen ferdig. Och från hjärtat af Jämtland var därmed en ny och lifligare pulsåder öppnad, en pulsåder som gaf cirkulation och förnyelse.»

Denne Jämtlandsveiens far har fått sin bautasten, en fire meter høy natursten reist ved Mørsils gamle kirke i en sving ved veien, der den overvåker trafikken på den «lifliga pulsåder».

Med Merakerbanens åpning 1881 tok handelen andre veier, og Levanger marked fikk ikke lenger den betydning det hadde.

Anders Jakob Thomées bauta ved Mørsil gamle kirke.

St. Olavs bro øverst i Verdalen.

Det er sagt at det ikke finnes en vakrere fjellovergang på riksgrensen enn den gamle Jämtlandsvei fra Sul til Skilstugan. Iallfall finnes det knapt noe veistykke som er så mettet av saga som dette. Det tusen år gamle marked på Levanger, med opptil etpar tusen svensker på besøk. Stiklestadletten i nord, i sentrum av vår historie. Verdalsrasen i 1893, redselsnatten da 63 gårder og 112 mennesker forsvant i leirsuppe. Garnesmordet, det bestialske rovmord i 1802, da en svensk skredder og en norsk student drepte alle på gården unntatt et lite barn i vuggen, og en gutt som fikk gjemt seg bak murpipen. Morderne ble jaget av en av de dreptes kjæreste inn over grensefjellene, pågrepet langt inne på svensk side og ført til Trondhjem, dømt og henrettet på Ilevolden.

Nu drønner trailere på asfalten, og elektriske tog gnistrer over fjellet. Men vi kan ennå skimte toget av veifarende førbønder, handelskarer, stimenn, røvere, pilegrimer, konger med hærmenn på hærferd og på flukt, høvdinger, skaller og tiggere. Og «vår krigs» flyktningeruter.

Det må forundre en at alt dette dramatiske stoff ligger så godt som unyttet. Det er jo bare brukt i den smale sektor som «Spelet om heilag Olav» omfatter.

På hjemlige trakter

LOUISE BLOM HOEN

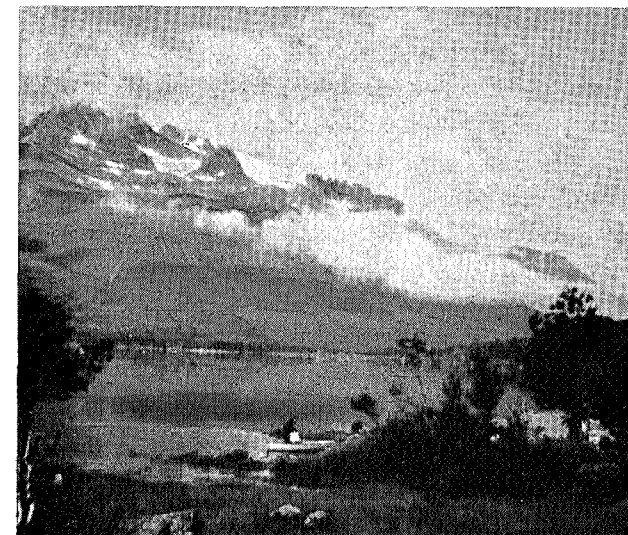
Kjære Mor!

Du kan tro vi var glade for at loddet falt på Trollheimen da vi planla fotturen vår, for det ble en herlig ferie jeg aldri vil glemme! Tenk at jeg er vokset opp i Trondhjem uten å kjenne Trollheimen! (Det må skyldes at lommepengene var små og ingen feriejobber for ungdommer var å oppdrive i min ungdom. Sykeltur med sovepose og brød og margarin, inntatt ved vegkanten, falt rimeligere enn fottur).

Men «bedre sent enn aldri». Det er noe som heter at «den venter ikke for lenge som venter på noe godt.»

Vi hadde mye stygt vær og tåke, så noen av de flotteste turene ga lite utbytte i form av utsikt, men til gjengjeld nøt vi detaljene langs de godt oppmerkede stiene: en rik fjellflora, rare og pene stener, forvridde gamle tørrfuruer, kronglebjærker og mange slags

Fra Innerdalen, en fin Olsokdag.

dyr (ryper, størfugl, røyskatt, huggorm og masser av småfugler). Marsjene falt delvis ganske drøye for en halvgammel bondekone, men det gjorde godt å få bruke kroppen til gangs.

Det var usedvanlig blid og